

кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української літератури
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

КУЛЬТ ВИНА ТА ЙОГО ПІДТЕКСТОВІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ЛІ БО

Китайська література відзначається потужною підтекстовістю, декодування якої вимагає не лише особливої уваги, концентрації й зосередженості від читача, але й специфічних знань і відчуття своєрідності китайської культури. Насамперед це стосується поезії вина, або т. зв. хмільної поезії, де семантичне наповнення образу вина набуває глибинних, почасти навіть філософських смислів. І яскравим прикладом у цьому плані є творчість відомого поета Лі Бо.

Незважаючи на те, що творчість Лі Бо ставала об'єктом окремих досліджень (Л. Ейдлін, І. Лисевич, В. Сорокін, Г. Турков, М. Федоренко, О. Фішман та ін.), поезія вина митця, зокрема мотиви даосизму в його творах, завдяки яким створюється другий, підтекстовий план у творах поета, залишаються вповні недослідженими. У цьому полягає **актуальність дослідження**.

Метою статті є розкрити мотиви даосизму в поезії вина Лі Бо. **Завдання:** визначити смисли, що вкладаються в поняття «вино» в китайській культурі в цілому та літературі зокрема, проаналізувати символічні значення образу вина у творах Лі Бо, виявити даоське наповнення віршів.

Образ вина, смисли, пов'язані з вином, завжди займали особливе місце в китайській культурі. Ще з давніх часів воно супроводжувало давні архаїчні ритуали та первісні обряди. Наприклад, О. Маслов відзначає таке: «Оскільки практично кожен акт традиційного життя, наприклад народження, весілля, похорон, супроводжувався відповідним ритуалом, то його важливою частиною були й великі узливання» [1, с. 224]. Цей культ вина, зокрема, відображений і в перших ієрогліфах. «На «алкогольний» характер указує й ранній вигляд багатьох ієрогліфів, які, здавалося б, мало пов'язані з винопиттям, – зауважує дослідник. – Наприклад, поняття «супроводжувати», «взяти шлюб» або «збігатися» раніше означало «готувати вино» й зарисовувалось у вигляді людини, що стоїть на колінах та розмішує щось у високій посудині» [1, с. 224].

Стає очевидною наскрізність культу вина в історії Китаю. Так, вино відіграло важливого значення в давньому ритуалі (*лі*), що було центральним у конфуціанстві. Зокрема, у працях Конфуція знаходимо опис ритуалів та обрядів, пов'язаних з узливанням вина.

На формування культу вина впливав даосизм, у якому проповідувалося, що одним із засобів досягнення *дао*, найвищої гармонії, стає певний стан сп'яніння, який сприяє пізнанню істини. (До цього питання ми повернемося трохи згодом.)

Стиль життя й мислення *фен лю* («вітер і потік», III – V ст.) також активно сприяв формуванню культу вина. Так, прихильники *фен лю* вживали вино, прагнучи «втопити у вині свій відчай, песимізм і сум» [2, с. 133], «запивали вином поминальну пісню невітленим ідеалам, з яких кожен з них починав своє життя» [2, с. 135], і тут вино «випускало тонкий аромат свободи від соціальних кайданів і небезпек, що чатували на бунтівника в ті часи» [2, с. 135].

В епоху Тан (VII – X ст.) продовжує формуватися *культура вина* (*цзю веньхуа*), суть якої сконцентрована в естетичній насолоді від стану сп'яніння. Як зауважує О. Маслов, «питання не в тому, як і яке вино пити, а в тому, який стан відчувати в результаті його прийому» [1, с. 225]. Того часу майже увесь Китай заповнили шинки, де пропонували різного виду вино, що вражало своїм багатством та різноманіттям. Наприклад, про одне з відомих міст-виробників вина згадує Лі Бо в «Пісні прибульця»: «*Є в Ланьліні смачне вино / із запахом куркуми. / В розкішних яшмових чарках / янтарним блиском сяє*» [3, с. 108] (переклад Г. Туркова).

Тема вина відображалася в поетичній творчості: про вино співались гімни, складались оди, писались вірші. Перші поезії, де з'являється вино, знаходимо вже в «Ши цзіні», і вже тут вино грає своїми різними семантичними значеннями. Наприклад, вино є одним з продуктів для ритуалу жертвоприношення предкам: «... *Чистого сделаю для возляння вина, / Рыжего выберу после быка без пятна, / Предкам свой жертвенный дар приготовив сполна. / Нож с колокольчиком жертвенный – этим ножом / Шерсти клочок от ушей быка отстрижем, / Жертву зарезав, кровь с салом его соберем*» [4, с. 192]; вино стає символом гостинності: «... *Достойных гостей я сегодня встречаю, / И слышу я цитры и гусей игру, / Согласье и радость в удел изберу. / Отменным их ныне вином угощаю – / Достойных гостей веселю на пиру*» [4, с. 126]; у вині шукають втіхи та заспокоєння: «*Подымаюсь ли вверх по скалистому склону – / Истомилися кони и труден подъем. / Я вина наливаю в кувшин золоченый, / Чтобы вечно не думать о милом моем*» [4, с. 25]; і т. д.

Проте на тлі віршів, присвячених вину, виокремлюється т. зв. *поезія вина*, одна з домінантних тем танської поезії, яскравими представниками якої є такі видатні поети, як Лі Бо (701–762 рр.), Ду Фу (712–770 рр.), Бо Цзюй-і (772–846 рр.) та ін. І адекватне розуміння поезії вина цих майстрів слова, особливо для інокультурних читачів, вимагає правильного розуміння семантики вина, його символічного наповнення. В. Алексєєв застерігає: «Слова «п'яниця», «п'янство» навряд чи передають поетичне сп'яніння на лоні природи культурних, освічених китайських людей, які використовують його для поетичних бесід і віршів, віршів без кінця» [5, с. 261].

Пригляньмося уважніше до поезії вина Лі Бо, щоб відчутти багатогранне символічне наповнення образу вина.

Лі Бо (Лі Тай Бо) – великий поет китайської літератури, добре відомий далеко за межами Китаю через численні переклади багатьма мовами й такий зрозумілий західному читачеві тим духом свободи, що проймає майже кожен вірш лірика. Зокрема, для українського читача поетичні твори Лі Бо цілком можливо викличуть паралелі з творами Г. Сковороди.

Згадаймо вірш Лі Бо «Запитання і відповідь у горах»:

*Мене спитали, в чому смисл
мого життя у горах.*

*Я усміхнувся і промовчав,
ну що тут говорити!*

З дерев опалі пелюстки

пливуть у далеч-безвість –

В новий, у зовсім інший світ,

байдужі до людського! [3, с. 21] (переклад Г. Туркова).

А ось уривок з другої пісні «Саду божественних пісень» Г. Сковороди:

Залиш, о дух мій, скоро всі земляні міста!

Зійди, мій душе, в гори, де правда живе свята,

Спокій де, тишина царюють з відвічних літ,

Країна де вабна, де неприступний є світ [6, с. 50] (переклад В. Шевчука).

Як бачимо, істина пізнається в самоті й тиші, де час неначе уповільнює свій рух, у горах, де людина відчуває тісний зв'язок з природою, єдність зі світом і водночас свободу. І цей мотив зближує та єднає твори, що презентують не лише різні літератури (китайська й українська), але й різні світоглядні концепти (східні й західні).

Дух свободи Лі Бо тісно пов'язаний з даосизмом, філософією, що бере свій початок у IV – III ст. до н. е., релігією з II ст. до н. е. Основні засади даосизму відображені в працях «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи», де чітко визначено основну ідею вчення: людина й природа підлягають загальному закону, тобто *дао* (шлях, дорога, направлення, правило), з якого все почалося і яким все закінчиться, і головна (і чи не єдина!) задача людини полягає в тому, щоб пізнати *дао*, абсолютну істину.

На шляху до пізнання *дао* даос має усамітнитись, стати відлюдником на лоні природи, що сприяє довгим медитаціям, роздумам та пізнанням. Ось як пояснює даоське розуміння життя В. Алексеев: «Підемо геть від огидної та грубої товщі світу, від його паскудного натовпу, від його грубих віх добра і зла, від його благ і його зол! Забудемо мову людей, їх радості і скорботи; перетворимось у безумців, які їх лякають; поселимось у горах, серед німої природи, де ми будемо назавжди недоступні покликам не «істинного» життя!» [5, с. 66].

Ця тема усамітнення в горах для пізнання *дао* часто зустрічається в поезії Лі Бо: «*Одна тільки мрія – / відвідать прославлені гори, / Щоб там, окрилившись, / пізнати Велике Дао!*» [32] (переклад Г. Туркова) або «*Мене спитали, в чому смисл / мого життя у горах. / Я усміхнувся і промовчав, / Ну що тут говорити!*» [3, с. 21] (переклад Г. Туркова).

І в такому перебуванні в горах ліричний герой відчуває особливу органічну єдність з природою: «*Я на гори дивлюся – / і не набридає мені, / Горам також на мене / дивитися не набридає*» [3, с. 195] (переклад Г. Туркова) або «*За цілий день / одне одному не збайдужіти – / Таке, Дзінтінішань (гора. – М. Ф.), / Можливе тільки з тобою*» [3, с. 24] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна).

У такі даоські поетичні мотиви вплітається тема вина, де «дар Небесний» [7, с. 226], вино – стає одним із засобів на шляху до пізнання *дао*. Про цей зв'язок було вже згадано вище: певний стан сп'яніння є одним із засобів на шляху до пізнання *дао*.

Для того щоб глибше зрозуміти зв'язок між станом сп'яніння та пізнанням істини, варто згадати про т. зв. «п'яний» стиль в окремих видах мистецтва, де він дарував вищий ступінь просвітленості. «У каліграфії і навіть в мистецтві фехтування та рукопашного бою існував особливий «п'яний» стиль, де сп'яніння виступало знаком самого чистого натхнення й тому вищою просвітленістю свідомості, – пояснює В. Малявін. – Бо, ослаблюючи розумовий контроль, вино відкриває незвичайну чутливість духу. <...> Вульгарне ж пияцтво зовсім не властиве життєвому устрою китайського народу» [8, с. 45].

Можливо, саме через таку свою «просвітницьку» властивість вино відіграє важливого значення в даосизмі. «...Даоське вчення ставило вино в ряд сакральних атрибутів своєї містичної традиції, – відзначає С. Торопцев. – Жертвенне узливання вином в ранньому даосизмі супроводжувало обряд возведення у високий духовний сан. <...> Для даосів вино протистояло світським заборонам і регламентаціям, властиві буддизму й конфуціанству, приносило звільнення духа подібно до прийняття «еліксиру безсмертя». Канонізовані даоські святи були невідривні від пиття» [7, с. 228]. Щоправда, «рядових adeptів даоської релігії закликали стримуватись від зловживання дурманним напоєм...» [7, с. 228].

У вірші Лі Бо «Під місяцем п'ю сам-один» можемо простежити ідею того, що у вині приховується абсолютна істина: «*Неочищене – / зветься питвом мудреців. / А прозоре вино – / це напій теніальних*» [3, с. 165] (переклад Г. Туркова). (Для порівняння наведемо переклад російською мовою: «*...Вино приятно Небу и Земле, / Так перед Небом этот грех не страшен. / Ты святость обретишь навеселе, / Ты мудрость обретишь от доброй чаши*» [3, с. 42]). І власне, саме ця ідея (вино сприяє пізнанню *дао*) була фактично вперше сформульована саме Лі Бо, незважаючи на вже існуючу історію винної поезії.

Щоб адекватно оцінити поезію вина в Китаї, треба чітко усвідомити специфічне наповнення ритуалу винопиття. «Хто візьметься стверджувати, що китайці тишили себе вином лише на природі? – задає питання С. Торопцев. – Але духмяне зілля, у якому колихаються жовті пелюстки осінніх хризантем, серед заспокійливої та чистої природи – це ритуал. Вони невіддільні один від одного, обидва дарують свободу та повертають до природності втраченої цивілізованою людиною чистою одвічністю» [7, с. 89].

У такому ритуальному контексті в пейзажній ліриці живання вина, як вірно зазначає С. Торопцев, не гуляння, а духовне очищення [7, с. 89]. Саме з таким семантичним наповненням (духовне очищення) вино представлено в поезії «Літнього дня в горах»: «Віяло з білих пер – / не в поміч тут воно. / Серед куців сиджу, / роздягся вже давно, – / Пов'язку з голови / на прискалку повісив, / Читаю вірші й п'ю / на самоті вино» [3, с. 231] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна). Або в уривковій «Пісні з осіннього берега»: «Ріка – неначе / розгорнута штука шовку. / І зовсім поруч – / Погідного неба (озеро. – М. Ф.) гладінь. / Ех, зараз отут би / під сяйвом місяця вповні, / В оточенні квітів – / та й сісти в човен з вином!» [3, с. 90] (переклад Г. Туркова). Чи у вірші «Ніж не одержу вина»: «Ввечері п'ю під вікном, що виходить на схід, / івола знов сіла на циновку, / і весняний вітер – мій гість. / Сьогодні нам усім добре разом» [3, с. 236] (переклад І. Лисевича та В. Іллі).

Саме таке «духовне» наповнення семантики вина змінює розуміння сцени застілля: «Котрий уже день / обмиваємо нашу розлуку! – / Напевно, сходили / усі верховини й долини» [3, с. 34] (переклад Г. Туркова), «...Розмови із сміхом. – / Нарешті-бо відпочиваєм! / Вино пречудове. – / Відмітили все ж таки зустріч!» [3, с. 67] (переклад Г. Туркова), «Як свято влаштувати – то не жалійся, / що грошей, мовляв, не хватає. / Хоч в скільки обійдеться – мусиш платити, / але щоб питво не кінчалось!» [3, с. 74] (переклад Г. Туркова) і т.д.

Як зауважує С. Соколов-Ремізов, «тема вина, екстазу, безумства займає особливе місце в далекосхідній естетиці середньовіччя» [10, с. 170]. І в такому тематичному контексті вино стає символом творчого натхнення й свободи. Наприклад, вино супроводжує творче натхнення, а отже, і асоціюється з ним: і це постає у вже згаданій поезії «Літнього дня в горах»: «Віяло з білих пер – / не в поміч тут воно. / Серед куців сиджу, / роздягся вже давно, – / Пов'язку з голови / на прискалку повісив, / Читаю вірші й п'ю / на самоті вино» [3, с. 231] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна) або у творі «Проводжаю Ду Фу на сході округи Лу, біля гори Шиминь»: «Вже декілька днів на розставання / триває наш хміль. / По схилах гірських ми з тобою блукаєм давно. / Коли ж ми зустрінемося знов, / як ти підеш звідциль, / Щоб вірші читати / і пити прозоре вино?» [3, с. 224] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна).

А ось свободу й легкість вловлюємо в поезії «Сходжу з гір Чусуннаньшань, іду в гості до друга Хуси пити вино»: «Радісне хміль викликає / у серці чуття. / Щастя – коротке, / але ж і тривоги минають, / З радістю ми поринаємо / у забуття» [3, с. 233] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна). І подібні відчуття маємо в поезії «Ночівля друзів-відлюдників»: «А як захмелієм – / розляжємось в горах пустинних. / Геть ковдри й подушки! – Для цього є Небо й Земля!» [3, с. 27] (переклад Г. Туркова).

При тому вино дарує зцілення, втіху, заспокоєння та навіть забуття. Так, вино відводить сум: «Щоб прогнати печаль, / що громадилась тисячі років, – / Треба долю зв'язати / із сотнями дзбанів вина» [3, с. 27] (переклад Г. Туркова) або «Покличемо хлопця, відправимо в лавку, / нехай на вино обміняє. / А потім засядем – і геть розметаєм / всю гору людських печалей!» [3, с. 74] (переклад Г. Туркова).

Вино дарує радість: «Радісне хміль викликає / у серці чуття. / Щастя – коротке, / але ж і тривоги минають, / З радістю ми поринаємо / у забуття» [3, с. 233] (переклад Г. Туркова) і «Заглянув у келих, / а там – щасливе обличчя. / Всміхнувся подумки / й випив себе одним духом» [3, с. 160] (переклад Г. Туркова).

Усі життєві неприємності вино покриває забуттям, де зникають межі між печаллю та радістю: «Добряче хильнув я, / та й ти наче трохи розвіявся. / Хмільні, ми забули / про всю світову хитромудрість» [3, с. 67] (переклад Г. Туркова) або «Але якщо надудлишся, / піддавшись шинкареві, – / Не розбереш, де рідний край, / де той, куди ти ідеши» [3, с. 108] (переклад Г. Туркова).

Між тим, з яким би значенням, зокрема й символічним, не виступало вино в тому чи тому творі Лі Бо, воно завжди несе за собою значення духовного блаженства й свободи, втрачаючи своє пряме значення – суто алкогольного напою. І це потрібно завжди пам'ятати, читаючи поезію вина Лі Бо для її правильного розуміння й осягнення.

Як точно зауважує В. Алексєєв, Лі Бо «описує стан сп'яніння як ідеал надлюдини та надпоета, що звільняється від уз грубої землі, і граничить з поезією безумства (тупість сп'яненого поета – видима лише, звичайно)» [5, с. 261]. Можливо, через цей настрій безумства, що приходить разом з образом вина й надалі приводить до паралелей з даосизмом, закріпилися за Лі Бо прізвиська «Скинутий небожитель-безумець» (сянькуань) [див.: 10, с. 170] чи «хмільний сянь» («хмільний святий») [7, с. 229].

Сам же Лі Бо одного разу сміливо заявив: «У хмелю моя голова стає яснішою та вірші пишуться краще, а писати вірші – мій придворний обов'язок, тому пити – це робоча необхідність. До того ж я «винний геній», і пити вино – моя найперша життєва потреба, заборонити мені пити – все одно що заборонити жити» [7, с. 153].

Незважаючи на те, що Лі Бо був знавцем вина й любив випити, він не був пиякою. Як зауважує С. Торопцев, поету було важливо «де, коли й з ким пити» [7, с. 230]. Та поетичний світ Лі Бо розкриває більше, ніж факти з його життя, – особливе ставлення до вина, у якому поет вбачав шлях до пізнання *дао*, де вино асоціюється з духовним блаженством і свободою.

Таким чином, поезія вина Лі Бо грає своїми семантичними значеннями. Зокрема, вино стає символом духовного очищення, творчого натхнення й свободи, дарує зцілення, втіху, заспокоєння й забуття, де зникають межі

між печаллю та радістю. Та за цими символічними значення постає ще один підтекстовий план, що невід’ємно супроводжує й інші, прив’язується до вчення *дао*, де у вині приховується шлях до абсолютної істини, досягнення духовного блаженства й свободи.

У той же час мета досягнення духовного блаженства й свободи, що пов’язана з пізнанням *дао*, є близькою читачеві, що навіть не знайомий з особливостями китайського сприйняття світу, бо не залежно від етнічно-культурних особливостей і цінностей кожна людина прагне до духовного блаженства й свободи. Очевидно, саме такі загальнолюдські ідеї роблять творчість Лі Бо, щоправда, з чітко вираженим особливим культурним наповненням, надзвичайно популярною та відомою на Заході.

Література:

1. Маслов А.А. Китай: Укрощение драконов. Духовные поиски и сакральный экстаз / А.А. Маслов. – М. : Алетея, 2003. – 256 с.
2. Бежин Л.Е. Под знаком «ветра и потока»: образ жизни художника в Китае в III – VI вв. / Л.Е. Бежин. – М. : Наука, 1982. – 221 с.
3. Лі Бо. Дух старовини : вибрані твори / з кит. переклад Геннадій Турков. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 253 с.
4. Шицзин: Книга песен и гимнов / пер. с кит. А. Штукина ; подгот. текста и вступ. ст. Н. Федоренко ; коммент. А. Штукина. – М. : Художественная литература, 1987. – 350, [2] с.
5. Алексеев В.М. Труды по китайской литературе : в 2 кн. / В.М. Алексеев ; сост. В.М. Баньковская ; отв. ред. Б.Л. Рифтин. – М. : Вост. лит., 2002–2003. – Кн. 1. – 2002. – 574 с. – (Классики отечественного востоковедения : Осн. в 2001 г.).
6. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства). – Т. 1 / Передм. О. Мишанича. – 527 с.
7. Торопцев С. Жизнеописание Ли Бо – Поэта и Небожителя / С. Торопцев. – М. : Институт Дальнего Востока РАН, 2009. – 357 с.
8. Малявин В. Китайская цивилизация / В. Малявин. – М. : ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография» : ООО «Издательство Астраль» : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 627 с.
9. Ли Бо. Пейзаж души: Поэзия гор и вод / Ли Бо ; пер. с кит. ; ком. С.А. Торопцев. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – 315 с.
10. Соколов-Ремизов С.Н. «Куанцао» – «Дикая скоропись» Чжан-Сюя // Сад одного цветка : сб. статей и эссе. – М. : Наука, 1991. – С. 167–196.

Анотація

М. ФОКА. КУЛЬТ ВИНА І ЙОГО ПІДТЕКСТОВІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ЛІ БО

У статті досліджуються мотиви даосизму в поезії вина відомого китайського поета Лі Бо. Встановлено значення вина в китайській культурі загалом та в літературі зокрема, проаналізовано символічні значення образу вина у творах Лі Бо, виявлено даоське наповнення віршів. Поезія вина Лі Бо наповнена різними символічними значеннями, де вино стає символом духовного очищення, творчого натхнення та свободи.

Ключові слова: китайська культура, китайська література, поезія вина, Лі Бо, підтекст, вино, даосизм, дао.

Аннотация

М. ФОКА. КУЛЬТ ВИНА И ЕГО ПОДТЕКСТОВЫЕ СМЫСЛЫ В ПОЭЗИИ ЛИ БО

В статье исследуются мотивы даосизма в поэзии вина известного китайского поэта Ли Бо. Установлено значение вина в китайской культуре в целом и в литературе в частности, проанализированы символические значения образа вина в произведениях Ли Бо, выявлено даосское наполнение стихов. Поэзия вина Ли Бо наполнена разными символическими значениями, где вино становится символом духовного очищения, творческого вдохновения и свободы.

Ключевые слова: китайская культура, китайская литература, поэзия вина, Ли Бо, подтекст, вино, даосизм, дао.

Summary

M. FOKA. THE WORSHIP OF WINE AND ITS SUBTEXT MEANINGS IN LI BAI'S POETRY

The Taoism motives in the famous poet Li Bai's wine poetry are investigated in the paper. The meaning of the wine image both in the Chinese culture in general and in the Chinese literature in particular has been determined, the symbolic meanings of the wine image in Li Bai's works have been analyzed, and the Taoism motives have been described. Li Bai's wine poetry has different symbolic meanings, where the wine is a symbol of spiritual self-perfecting, artistic inspiration, and freedom.

Key words: Chinese culture, Chinese literature, wine poetry, Li Bai, subtext, wine, Taoism, Dao.